

5. Венгеров А. Б. Теория государства и права / А. Б. Венгеров. – М. : Юриспруденция, 2000. – 528 с.
6. Теория держави і права / За ред. С. Л. Лисенкова і В. В. Колейчикова. – К. : Юрінком Інтер, 2002. – 320 с.
7. Абдулаев М. И. Проблемы теории государства и права. Проблемы методологии. Общество и государство. Общество и право / М. И. Абдулаев, С. А. Комаров. – СПб. : Питер, 2003. – 576 с.
8. Общая теория права и государства. Академический курс. – М., 1998. – Т. 2. – 604 с.

УДК 340.12(007:316.42)(510+520+5923)

АЗІЙСЬКА МОДЕЛЬ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА ASIAN MODEL OF INFORMATION SOCIETY LEGAL REGULATION

Ромашенко В.А.,
асистент кафедри права Європейського Союзу та порівняльного правознавства
Національний університет «Одеська юридична академія»

У статті розглянуто основні принципи функціонування інформаційного суспільства в країнах Азії на основі чинного законодавства. Особливу увагу акцентовано на підходах правового регулювання з боку держави у розбудові інформаційного суспільства. Визначено, що для країн Сходу актуальним є розвиток інформаційно-комунікаційних технологій задля забезпечення потреб суспільства загалом.

Ключові слова: інформаційне суспільство, правове регулювання, японська модель, китайська модель, сингапурська модель.

В статье рассмотрены основные принципы функционирования информационного общества в странах Азии на основе действующего законодательства. Особое внимание акцентировано на подходах правового регулирования со стороны государства в развитии информационного общества. Определено, что для стран Востока актуальным является развитие информационно-коммуникационных технологий для обеспечения потребностей общества в целом.

Ключевые слова: информационное общество, правовое регулирование, японская модель, китайская модель, сингапурская модель.

The article investigates the basic principles of the information society in Asia based on current legislation. Particular attention is paid to the approaches of legal regulation of the state in the development of the information society. It was determined that the East is the actual development of information and communication technologies to the needs of society as a whole.

The Japanese model of legal regulation of information society is characterized by the principles of gratitude, harmony and justice. The main purpose of the use of ICT in society is access to new knowledge and capabilities. Chinese model of legal regulation of information society focused on the legal regulation of ICT for economic development. The Singapore model of legal regulation of the information society is represented through the introduction of information technologies in all spheres of society. Creation of e-government is a top priority in Singapore, as society becomes closer to the bodies of state and local authorities through e-education, e-health, e-tax system, electronic customs, electronic environmental management system, etc. In general, the study in the theory of the Asian model has its particularity. We study not only the positive aspects of the use of information and communication technologies, but also points to their negative aspects in perspective.

Key words: information society, legal regulation, Japanese model, Chinese model, Singapore model.

Правове регулювання інформаційно-комунікаційних технологій відіграє особливу роль у функціонуванні суспільства як у кожній країні окремо, так і у світі загалом. Дослідження основних напрямків функціонування інформаційного суспільства згідно чинного законодавства дозволяє проаналізувати стан та готовність кожної країни вступити у єдиний інформаційний простір. Загально-теоретичне дослідження представляється актуальним з огляду вивчення основних принципів та філософського бачення розвитку інформаційного суспільства в країнах Азії, основи якого можуть бути покладені в удосконалення питання правового регулювання інформаційного суспільства України.

Питанням становлення інформаційного суспільства та його правового регулювання в країнах Азії в науці цікавляться Й. Масуда, О. Тоффлер. Вагомий внесок в аналіз японського досвіду вивчення інформаційного суспільства зробили О. Картунов, Е. Молодякова, С. Маркар'ян, М. Савінцева, О. Маруховський, Ю. Денисов, І. Лебедева, В. Щербина та ін. Особливої уваги заслуговують не тільки переваги використання інформаційно-комунікаційних технологій в суспільстві, а і їхні недоліки.

Метою статті є дослідження теоретичних засад правового регулювання інформаційного суспільства та його основних напрямків згідно чинного законодавства Японії, Китаю та Сингапуру, а також виокремлення проблемних та перспективних питань у даній сфері.

Азійська модель реалізує ідеологічну доктрину країн Азійсько-Тихоокеанського регіону, побудовану на філо-

софських принципах конфуціанства, діяльності держави з інституціоналізації цих принципів [1, с. 41]. В основі азійської моделі лежить альтернативний соціально-економічний розвиток регіону, конкуренція із Заходом, утвердження власних ціннісних орієнтацій, зв'язок між культурними традиціями (освіта, виробнича дисципліна, відданість корпорації, довіра, сімейна гармонія) і соціальними трансформаціями [2].

Традиційно першою країною, яка представляє азійську модель, називають Японію. В ній інформаційне суспільство побудовано зовсім на інших принципах, відмінних від проамериканської та європейської моделей розвитку. Головною цінністю становлення інформаційного суспільства в Японії є не тільки розвиток інформаційних технологій, вдосконалення системи корпоративного управління та важелів правового регулювання. Японія – майже одна з тих небагатьох інформаційно розвинених країн, що вивчає й досліджує проблему втілення інформаційних технологій у суспільство на фоні їх переваг чи, навпаки, недоліків, що, звичайно, дуже відрізняє її від американської моделі.

На жаль, у вітчизняній науці дослідження японської моделі становлення правового регулювання інформаційного суспільства має переважно фрагментарний характер. Як зазначає І. Мукомела, найбільш значущий внесок у дослідження порушеного питання здійснив український професор, В. Лях, який у 1993 році переклав та опублікував відому роботу Й. Масуди «Комп'ютопія» [3, с. 46]. Так, особливу цінність становлять думки японського дослідника щодо переваг і вад інформаційного суспільства,

перспектив його розвитку і проблем політико-правового регулювання. Особливо акцентується увага на потенційній небезпеці «Комп'ютопії» – вища стадія «суспільного достатку» у сфері інформаційних технологій [4, с. 68]. До речі, саме Й. Масуда зміг описати у своїй роботі, що можливі наступні негативні наслідки при розвитку інформаційного суспільства у разі недоцільного його правового регулювання: футурошоки (future shock), у зв'язку із швидкими соціальними трансформаціями; дії терористів; зазіхання на індивідуальну самотність та кризи підконтрольності [5, с. 256].

Е. Тоффлер підтвердив прийдешні проблеми у майбутньому та прогнози японського дослідника, описавши їх у своїй роботі «Шок майбутнього», де термін «шок майбутнього» (future shock) він вживає для опису руйнівного стресу і дезорієнтації, які викликають у індивідів надто великі зміни, що відбуваються за короткий проміжок часу [6, с. 16].

Й. Масуда неодноразово наголошував на тому, що людство постало перед суворим вибором між «комп'ютопією», тобто справді демократичним, правовим інформаційним суспільством та «автоматизованою державою». На його думку, існує небезпека того, що ми рухаємося у напрямі контролюваного суспільства [3, с. 46].

Японська модель спрямована на вдосконалення системи корпоративного управління за принципом ієрархічної піраміди, в основі якої три складових чинники: оп (вдячність), гігі (відповідальність), ва (гармонія). Вони виражають угоду про взаєморозуміння і взаємодопомогу вищого і нижнього рівнів управління [7, с. 34].

Японський дослідник Й. Масуда визначає наступні, на його думку, ефективні методи формування та вдосконалення демократичного інформаційного суспільства: використання інформаційних технологій для створення знання; децентралізоване і відкрите для всіх людей використання інформаційних технологій; використання банків даних окремими невеликими групами осіб, які перебувають при владі (і роблять це для обслуговування власних політичних цілей, «...що перетворює країну на поліцейську державу»), а всіма громадянами та їх добровільними об'єднаннями для того, щоб «повністю розвинути свої здібності» [7, с. 34]. Й. Масуда – не тільки автор наукових праць «Комп'ютопія» 1966 року, «Інформаційне суспільство як постіндустріальне суспільство» 1981 року, «Гіпотеза про генезис Homo Intelligens» 1985 року, після опублікування яких він став відомим на увесь світ. Він був не тільки видатним вченим, який займався розробкою власне виникнення інформаційного суспільства та оформлення його у науково-теоретичне поняття. Й. Масуда став першим, хто заговорив про необхідність правового регулювання інформаційного суспільства: брав участь у створенні низки урядових програм з його розвитку. Найвідомішим документом із цієї категорії став «План створення інформаційного суспільства – національна мета до 2000 року», що був розроблений ще у далекому 1972 році на базі Інституту розвитку використання комп'ютерів [5, с. 255]. Він також намагався визначити соціальний лад, на якому буде базуватися інформаційне суспільство, де зазначив, що це буде багаточентрове громадянське суспільство з автономією та доповнюваними функціями. Політична система такого інформаційного суспільства буде проявлятися у демократії участі громадян, політикою автономного управління за принципами синергізму та уваги до думки меншості [3, с. 39]. Він підкреслював, що «технічні труднощі, які донедавна унеможлилювали участь великої кількості громадян у виробленні політики, сьогодні вже подолані за допомогою революції комп'ютерно-комунікативних технологій» [8, с. 15]. Згодом прогнози японського футуролога Й. Масуди почали втілюватися у житті і цей процес продовжується і сьогодні. У розвинених країнах світу широко застосовується вчення про демо-

кратію участі шляхом деволоції (децентралізації) державної влади, автономізації місцевих владних органів, де за Й. Масудою нинішній адміністративний бюрократичний апарат буде перетворений на вільну систему управління громадян [5, с. 256].

Якщо ми поглянемо на інформаційне суспільство сьогодні, збагнемо наступне: людина має можливість використовувати усі надбання інформаційно-технологічної революції на свою користь і для задоволення своїх потреб (маємо на увазі використовувати свої інтелектуальні здібності у процесі електронного навчання, реалізації різноманітних наукових проектів, бути задіяним у програмі електронного управління, мати електронний доступ до бази захисту навколишнього середовища тощо); але, на жаль, дуже часто людина стає залежною від Інтернету, інформації, останніх мобільних технологій, і таким чином втрачає свою індивідуальність і починає грати за правилами втілених інформаційно-технологічних благ. Активне ведення соціальних блогів, участь у соціальних мережах, інформаційна залежність від Всесвітньої мережі Інтернет не тільки розширює наші можливості та дозволяє збагатити свій кругозір, а й дуже часто призводить до втрати можливості жити приватним життям, що є найціннішим правом. Незбалансоване та неврегульоване як на законодавчому рівні, так і власне особистими потребами, користування інформаційними технологіями призводить до найнеочікуваніших негативних наслідків: від порушення прав, здійснюючи Інтернет-покупку до безглузких смертей під час selfie (фото самого себе). Ось, про які застереження писав Й. Масуда, коли говорив про обов'язкове вивчення усіх як позитивних, так і негативних аспектів переходу до інформаційного суспільства. Також Й. Масуда у своїй роботі «Інформаційне суспільство як постіндустріальне суспільство» висловив припущення, що наслідком поступового розвитку комп'ютерної техніки стане безкласове і безконфліктне суспільство з невеликим державним апаратом [7, с. 171].

У даному контексті К. Панцеров зазначив: «Очевидно, що інформаційне суспільство так і не стало суспільством всезагального достатку. По суті, цьому новому типові суспільства притаманні ті самі соціальні протиріччя, що і суспільству індустріальному, з тією лише різницею, що у нових умовах відбулося ускладнення самих відносин і соціальної організації як такої. В систему суспільних відносин просто додався інформаційний фактор» [9, с. 66].

З цього приводу І. Мукомела пише, що наукова спільнота Японії в даному аспекті намагалася відповідати викликам часу, формуючи цілісне вчення про організацію нового типу – інформаційне суспільство. Новітні теоретичні розробки японських вчених футурологів на довгий час визначили шлях майбутнього розвитку своєї держави і стали невід'ємною складовою універсальної моделі глобального інформаційного суспільства [5, с. 256].

Японські дослідники того часу дуже швидко зрозуміли, що втілення правових стандартів у регулювання інформаційного суспільства необхідно так само, як і втілення інформаційних технологій у повсякденне життя кожної людини. Тому, була прийнята Програма ініціативи щодо створення мереж INTERNET та впроваджені інформаційні технології у відкриті мережі; проведено термінали кабельних мереж в усі школи, а термінали INTERNET – в усі класи; реорганізовано законодавчу систему; розвинуто електронну комерцію з урахуванням американської стратегії глобалізації інформаційної інфраструктури, глобальні стандарти взаємодії [10]. Ще однією особливістю японської моделі, що робить її унікальною та відмінною від інших, можна назвати діяльність тих вчених, які досліджують як усі переваги, так і недоліки функціонування її розвитку інформаційного суспільства у часі.

Наступним у своєму інформаційно-технологічному розвитку відзначився Китай, тим самим утворивши певні

правила регулювання та функціонування інформаційного суспільства, притаманні тільки пріоритетним напрямкам розвитку його економіки. Сьогодні Китай – є чи не найрозвиненішою країною-виробником, де зосереджені найпотужніші заводи, фабрики, інформаційно-технологічні долини, власні та інших країн американського та європейського континентів. Тому, наявність такого масштабного функціонуючого капіталу потребує конструктивного та діючого механізму правових засобів регулювання.

Формування правової стратегії регулювання інформаційної сфери з'явилося у Китаї порівняно з європейськими країнами та США, відносно нещодавно, тільки у 2001 році. Зборами народних представників було прийнято Програму десятого п'ятирічного плану національної економіки і соціального розвитку КНР, що сформулювала ключові напрями впливу, основу яких складають вагомі інвестиції в інформаційно-технологічну сферу. У 2001 році китайською Державною Радою було прийнято проект телекомунікаційної реформи, що передбачала поступовий відхід держави від прямого втручання у діяльність телекомунікаційних підприємств, створення сприятливої ринкової атмосфери у телекомунікаційному секторі; демонополізацію телекомунікаційного сектора, посилення конкуренції, заохочення приходу приватного капіталу на телекомунікаційний ринок, у т. ч. іноземних інвесторів [2].

Позитивну роль у регулюванні телекомунікаційного ринку відіграли законодавчі документи, що регулюють сферу телекомунікацій і мережі Інтернет. Законодавчо китайський сегмент Інтернету і телекомунікаційної сфери регулюються наступним чином: міністерство громадської безпеки відповідає за безпеку комп'ютерних мереж, технічну безпеку і безпеку інформаційного змісту; усі мережі, що підключаються до мережі Інтернет, зобов'язані підключатися винятково через мережі, визначені урядом; у Китаї прийнято спеціальні закони, орієнтовані на регулювання діяльності інформаційних послуг у мережі Інтернет. Тільки традиційні ЗМІ певного рангу мають право створювати сайти і надавати інформаційні послуги, інші комерційні організації, якщо вони орієнтовані на надання інформаційних послуг, зобов'язані підписати контракт із традиційними ЗМІ і купувати інформацію в них [11, с. 257].

Китайський уряд відіграє дуже важливу роль у розвитку вітчизняного інформаційно-комунікаційного сектора, що включає Інтернет. І до недавнього часу роль Інтернету у повсякденному житті китайського народу було визначено неоднозначно. У Китаї для доступу в Інтернет громадянину потрібно отримати платну ліцензію і вказати, які мережеві ресурси він має намір відвідувати – іноземні чи вітчизняні. Провайдерів зобов'язують фільтрувати вміст іноземних сайтів. У правилах органів державної безпеки Китаю говориться: «Всім організаціям і приватним особам забороняється розмішувати інформацію, що становить державну таємницю, на електронних дошках оголошень, в чат-залах або новинних рубриках Інтернету». Оскільки поняття «державна таємниця» чітко не визначено, дане положення є дієюю загрозою покарання. Китайцям також заборонено поширювати через Інтернет будь-яку аудіовізуальну продукцію. При цьому ставлення влади в Китаї до Інтернету суперечливе [10].

Подвійний підхід, продемонстрований китайським урядом у взаєминах із телекомунікаційним сектором – стимулювання розвитку національної інформаційної інфраструктури і поступове відкриття ринку, що включає відкриття доступу іноземним інвесторів, і відносно суворий контроль даного сектору, що включає в себе інвестиційний контроль і контент-контроль, – пояснюється, з одного боку, сильним бажанням розвивати свою економіку, інтегруватися у світове співтовариство і домогтися лідируючого місця у майбутній світовій конкуренції, з іншого, – однаково сильним бажанням зберегти політичну стабільність, а також морально-етичні цінності [11, с. 258].

Набирає швидких обертів у розвитку інформаційно-технологічного прогресу і Сінгапур, а, отже, і розпочинає своє функціонування інформаційне суспільство. Сінгапурська модель менш відома. Її характерними рисами є висока частка (58%) високотехнологічної продукції в обсязі експорту (у США – 32%, у Фінляндії – 27%), значний рівень розвитку електронної торгівлі, висока конкурентоздатність і ВВП на душу населення [12, с. 13]. При цьому важливими факторами є істотне розшарування суспільства за рівнем добробуту і практично повна відсутність демократичних механізмів, зокрема показник «свобода ЗМІ» (інтервал від 0 до 100) у Сінгапурі дорівнює 68, що в чотири рази перевищує цей показник у США та Фінляндії і у три рази – показник розвинутих країн. Важливою рисою сінгапурської моделі інформаційного суспільства є увага до соціальної сфери. Так, у 2000 році розпочала свою роботу державна програма «Електронний уряд Сінгапуру», розгорнуті інтегровані портали державних установ «Урядовий портал» і сервіс-центр «Електронний громадянин», що надають інформаційні послуги у сфері офіційної державної політики, бізнесу, освіти, роботи, родини, здоров'я, відпочинку, спорту, транспорту, туризму тощо. Сайт розміщає пошукову систему і має зворотний зв'язок у вигляді розгорнутої електронної форми [13, с. 229, 230]. Особливу увагу потрібно звернути і на той факт, що управління Сінгапуру майже пододало корупцію, що, безумовно, дозволяє усім виділеним коштом покрити необхідні державні інформаційно-технологічні реформи та наздоганяти світових лідерів.

Як влучно зазначає І. Мелюхін, успіх двох останніх моделей базується на втручаннях держави у прийняття рішень у галузі великих вкладень приватного капіталу, на активній участі держави у створенні національної інформаційної інфраструктури [14, с. 208].

Ефективність та результати ведення такої політики можна підтвердити прикладом Саудівської Аравії, в якій заборонено діяльність Інтернет-клубів, які базуються на порталі «Yahoo!» [10].

С. Петраков пише, що узагальнення різних підходів дозволяє виявити інваріантні властивості, що виступають ядром будь-якої концепції регулювання інформаційної сфери. Як правило, використовується комплексний підхід, заснований на підтримці балансу інтересів держави, суспільства, підприємницьких кіл і окремої особистості. При цьому підкреслюється провідна координуюча роль держави як органу, здатного виразити і забезпечити захист інтересів усього суспільства. Крім того, концепція регулювання повинна мати гуманістичну спрямованість, що не допускає ситуацій, в яких хтось буде «виключений» з інформаційного суспільства. І, нарешті, третьою, основною, складовою більшості концепцій регулювання є переконаність у величезній значущості інформації, знань і освіти в цілому. Успіх державного регулювання інформаційної сфери як ніколи залежить від плідної взаємодії держави, бізнесу і суспільства, хоча в кожному випадку співвідношення їх активності і ролі може бути різним. І він впевнений, що на сьогодні не існує універсального підходу, або ж єдиної моделі регулювання інформаційної сфери. У кожному регіоні світу та країні існують свої внутрішні особливості, які згодом і визначають специфіку цього процесу. Виявлено, що разом із загальними рисами становлення певної моделі на світовому рівні, національні та регіональні особливості країн впливають на специфіку її побудови і розвитку. У західній моделі основна роль відводиться ліберальному погляду держави на інформаційний ринок і робиться наголос на побудові супермагістралей та їх універсальному обслуговуванні, а в азійській – приділяється більше уваги державному регулюванню ринку, спостерігається прагнення встановити зв'язок між традиційними культурними цінностями і невідворотними соціальними змінами [2].

Таким чином, проаналізувавши основні принципи та підходи азійської моделі правового регулювання інформаційного суспільства, ми дійшли висновку, що розширення кордонів співробітництва у сфері правового регулювання інформаційного суспільства, глобальний розвиток та впровадження надбань інформаційно-технологічної революції дозволяє державам окремих регіонів формувати нові концепції та програми правового регулювання інформаційного суспільства відносно своїх політичних, економічних, соціальних уподобань.

Дослідження існуючих моделей показали, що відповідно до регіону, де здійснюється правове регулювання інформаційного суспільства, нормативно-правові стандарти країн відрізняються в залежності від того, які принципи покладені у розбудову інформаційного суспільства; які «власні амбіції» й цілі досягаються при втіленні інформаційно-комунікаційних технологій у суспільство та переслідування якої мети здійснюється за умов активного впровадження інформаційних технологій у всі сфери життєдіяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Чернов А. А. Становление глобального информационного общества : проблемы и перспективы / А. А. Чернов. – М. : Изд.-торг. корпорация «Дашков и Ко», 2003. – 232 с.
2. Петраков С. І. Моделі державного регулювання інформаційної сфери : закордонний досвід / С. І. Петраков [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/apdu/2011-1/doc/4/08.pdf>
3. Масуда Й. Комп'ютопія. Перкл. з англ. В. Ляха / Й. Масуда // Філософська і соціологічна думка. – 1993. – № 6. – С. 36–50.
4. Скалацький В. М. Концептуальні побудови та практичні моделі інформаційного суспільства / В. М. Скалацький // Гуманітарний часопис. – 2012. – № 4. – С. 68.
5. Мукомела І. В. Ідея інформаційного суспільства в концептуальних розробках Й. Масуди / І. В. Мукомела // Форум права. – 2014. – № 3. – С. 256.
6. Тоффлер Э. Шок будущего [пер. с англ.] / Э. Тоффлер ; науч. ред., авт. предисл. П. С. Гуревич. – М. : Изд-во АСТ, 2002. – 557 с.
7. Masuda Y. The Information Society as Postindustrial Society / Y. Masuda. – Wash. : World Future Soc., 1983.
8. Оверчук О. В. Інформаційне суспільство : державна політика Великої Британії : монографія / О. В. Оверчук. – Рівне : Видавець Зень О. М., 2010. – 208 с.
9. Панцерев К. А. Информационное общество : эволюция концепции в исторической перспективе / К. А. Панцерев // Вестник Санкт-Петербургского университета. – 2010. – № 6. – С. 65–72.
10. Ковальова М. М. Інформаційне право Росії / М. М. Ковальова. – М. : «Дашков і Ко», 2008. – 359 с.
11. Лежун Ц. Китайский интернет : стратегия информатизации и телекоммуникационная политика / Ц. Лежун // Национальные модели информационного общества / отв. ред. и сост. Е. Л. Вартанова ; науч. ред. Н. В. Ткачева. – М. : ИКАР, 2004. – С. 251–262.
12. Химанен П. Информационное общество и государство благосостояния : Финская модель [пер. с англ.] / П. Химанен, М. Кастельс. – М. : Логос, 2002. – 224 с.
13. Ткачева Н. В. Сингапур : социальные измерения информационного общества / Н. В. Ткачева // Национальные модели информационного общества ; отв. ред. и сост. Е. Л. Вартанова ; науч. ред. Н. В. Ткачева. – М. : ИКАР, 2004. – С. 226–234.
14. Мелюхин И. С. Информационное общество : истоки, проблемы, тенденции развития / И. С. Мелюхин. – М. : МГУ, 1999. – 208 с.